

Петечел О.Ю.

ORCID: 0000-0003-1825-7528

КРИМІНАЛЬНА ВІОЛЕНТОЛОГІЯ ЯК НАУКА: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

УДК 343.851.5

Постановка проблеми. Проблема деструктивної поведінки особи завжди привертала увагу дослідників з різних галузей науки (психологія, соціологія, кримінологія і інші) протягом багатьох століть. З постійним розвитком людства постійно змінюються і прояви агресії, особливо у сьогоднішній час політичної та економічної кризи. Розповсюдженість агресії в ХХ-ХХІ столітті все більше і більше привертає увагу науковців до цього феномену. Все частіше у засобах масової інформації з'являються повідомлення про терористичні акти, військові конфлікти, масові безпорядки, насильство з особливою жорстокістю. Останнім часом Україна особливо звертає увагу на себе проявами насильства. Сьогодення України все частіше і частіше пов'язують з негативними, руйнівними процесами послаблення суверенітету та незалежності держави [4].

Активні зміни в політичній, економічній, соціальній сферах людської життєдіяльності, інтенсивна інформатизація та комп'ютеризація суспільних відносин призводить водночас і до підвищення рівня агресивності та конфліктності у міжособистісних відносинах. До цього додається проблема війни та постійна поляризація населення, риторика ворожнечі та насильства.

Початок повномасштабного вторгнення російський військ на територію України призвів і до численних випадків насильства. Особливо цинічними є масові розстріли цивільного населення, катування та сексуальне насильство. На сьогодні одними із найбільш резонансними кримінальними правопорушеннями, які піднімають хвилю громадського обурення, є масові вбивства, жорстоке поводження з цивільним населенням, статеві кримінальні правопорушення. В умовах війни індекс нетерпимості до таких діянь зростає в рази. Оскільки фізичне, сексуальне насильство здійснює сильний травмуючий вплив на психіку людини, а також,

враховуючи те, що безпека особистості й нормальний її розвиток в сучасних умовах – один із головних об'єктів правової охорони, правильна кваліфікація діянь і подальше притягнення винних до відповідальності є пріоритетним завданням України.

Свідчення очевидців після деокупації підтверджують той факт, що сексуальні домагання було нормою для окупантів, а небезпека зґвалтування могла бути в будь який час, особливо щодо молодих жінок. На жаль, в умовах війни сексуальне насильство йде поруч з фізичним насильством, а у ситуації війни з росією, також поруч з етнічним, національним насильством. Історичні дослідження підтверджують, що вчинення зґвалтувань військовослужбовцями російської армії є звичною практикою у всіх війнах, де вони приймали участь, починаючи з Першої світової війни. Статеве насильство використовується як інструмент поневолення, приниження та психологічного розчавлення цивільного населення окупованих територій, помста за невдалі дії чи поразки у бойових діях [5].

На жаль, уже буденними і звичними звучать слова «агресія», «агресивність», «агресивна поведінка», «насильство» тощо. Більшість деструктивних проявів у поведінці пояснюють проявами агресії у різних її формах. А тому проблема вивчення природи агресії, різноманітні її прояви та її вплив на поведінку в сучасному суспільстві є досить актуальним. Складність вивчення агресії зумовлена різновекторною та міждисциплінарною спрямованістю даного явища. Пояснення даному феномену намагаються знайти біологи, психологи, філософи, соціологи, правники. У зв'язку з цим в літературі важко віднайти єдине бачення визначення цього поняття. Варто погодитися з позицією Морозової Т.Р., що на сьогодні не проведено комплексних досліджень, в результаті чого у підходах авторів до побудови пояснюючих моделей домінує категоричність та односторонність [3].

На буденному, побутовому рівні термін «агресія» ототожнюється із насильством. Легального, законодавчого визначення даним поняттям немає. Найбільш вдалим, на думку Храмцова О.М., є наступне визначення терміну «агресія»: «Агресія – це цілеспрямована, руйнівна поведінка, яка суперечить нормам та правилам

співіснування людей у суспільстві, яка наносить шкоду об'єктам нападу (живим та неживим), спричиняє фізичну шкоду людям або викликає у них психічний дискомфорт (негативні переживання, напругу, страх, тривогу тощо)». В юридичній енциклопедії В.К. Грищук визначає насильство як «умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду, або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою» [4]. Як бачимо, і серед науковців часто ці терміни є тотожними або близькими за значенням. На нашу думку, дані поняття слід розрізняти, при цьому агресія є більш загальним поняттям, що має внутрішню та зовнішню форми, де внутрішня – це агресивність як властивість, характеристика особистості, а зовнішня – це насильство.

У всіх цих умовах дослідження насильства, його природи, детермінант та ефективних заходів запобігання та протидії стає особливо актуальною в сучасних умовах.

Метою зазначеною статті є на основі аналізу поняття насильства як соціального явища виділити окрему науку, що повинна вивчати насильство у всіх його проявах, особливо кримінальне насильство, яку іменувати кримінальна віолентологія.

Виклад основного матеріалу. Як стверджує Козич І.В., категорія «насильства» так само, як і саме поняття злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, не закріплена в кримінальному законі, отже, викликає різні тлумачення і інтерпретації. Як правильно відмічав В.М.Кудрявцев, «недостатня увага до термінології, відсутність єдності в розумінні ... категорій утрудняє не лише дослідницьку роботу, але і практичну діяльність юриста». Тому однакове і точне розуміння такого правового феномену, як «насильство», є найважливішою умовою правильної кваліфікації злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства [2].

Сьогодні дедалі частіше розвиваються і виражають перспективи міждисциплінарні, комплексні дослідження тої чи іншої проблематики. Наука завжди розвивається в певних умовах того чи іншого періоду, що і визначає її спрямованість.

Про появу і розвиток окремої науки – віолентології – вказує О.Гумін, зазначаючи, що різноманітні аспекти злочинного на-

сильства дедалі частіше привертають увагу не тільки юристів, а й фахівців інших галузей знань – психології, філософії, соціології тощо. Поява та розвиток науки про насильство – віолентології – є однією із спроб сучасного суспільства підійти до вирішення проблеми кримінальної насильницької поведінки особи [1].

Козич І.В. також стверджує, що нині насильство вивчається представниками різних наук : кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, медицини, політології, філософії, соціології, психології і так далі. Інтерес до складного і багатоаспектного соціального явища - «насильства» привів до виникнення спеціальної науки про насильство – віолентології (вайленсології), яка покликана досліджувати феномен насильства, його генезис, обумовлюючі чинники, а також виробити напрями і принципи попередження насильства [2].

Виходячи з розуміння науки як процесу творчої діяльності по отриманню нового знання, і результат цієї діяльності у вигляді цілісної системи знань, сформульованих на основі певних принципів, як сферу людської діяльності, функцією якої є вироблення і систематизація об'єктивних знань про дійсність можна ствердно визначати, що віолентологія відповідає даному розумінню науки, а отже може бути виділена як окремий самостійний напрям.

Обґрунтованим є твердження про те, що проблема насильства не можете бути вирішена виключно юриспруденцією. Тому сьогодні це питання вивчається і психологією та педагогікою, і соціологією, і філософією в доповнення до юриспруденції. Юридичні науки в першу чергу розглядають проблему насильства з точки зору правових заходів захисту людини і найчастіше дана проблема вирішується через вивчення насильницької злочинності.

Насильство також розглядаються як спосіб вчинення кримінальних правопорушень.

Термін «віолентологія» походить від латинських слів *violence* та *logos*, що відповідно означають насильство та вчення. Тому найкоротше визначення віолентології – вчення про насильство. Віолентологію як науку можна розглядати як в широкому так і вузькому розумінні. В широкому розумінні віолентологію можна

розглядати як науку про все насильство як позитивне (спорт, військова служба, самозахист), так і негативне (кримінальні правопорушення, адміністративні проступки), про всі прояви насильства. У вузькому ж розумінні віолентологію можна розглядати лише як науку про негативне насильство і її називають кримінальною віолентологією.

Розглядаючи кримінальну віолентологію як окрему науку слід наголосити на її самостійності через власний об'єкт та предмет дослідження, власну систему, важливі функції науки та завдання, наявність методології досліджень.

Об'єктом кримінальної віолентології є закономірності соціально-правових явищ, що породжують насильство, сприяють його розвитку та негативному впливу.

Елементами предмету кримінальної віолентології є:

1. Поняття та види насильства.
2. Детермінанти насильства.
3. Особа, що вчиняє насильство.
4. Запобігання та протидія насильству.

Відповідно кримінальна віолентологія вивчає: види насильства в суспільстві; кількісні та якісні показники насильства; закономірності розвитку насильства; джерела насильства; детермінанти насильства (психологічні, генетичні, психофізичні, педагогічні); заходи запобігання та протидії насильству.

Основним завданням кримінальної віолентології є мінімізація впливу саме кримінального насильства. Серед інших завдань можна виділити наступні: сформулювати поняття насильства, виділити та проаналізувати ознаки насильства, отримати об'єктивні дані щодо рівня, динаміки та структури насильства, розробка та вивчення розгорнутої системи видів насильства, виявлення та вивчення нових видів насильства, проаналізувати внутрішні та зовнішні детермінанти насильства, дослідити та розробити ефективні заходи запобігання та протидії як насильству в цілому так і його окремих видів, розробити законодавчі зміни щодо забезпечення ефективного запобігання та протидії насильству.

Розглядаючи систему кримінальної віолентології, можна застосувати класичний поділ на дві частини: загальну та особливу.

Загальна частина вивчає поняття насильства, методи вивчення насильства, предмет та система науки, загальні показники насильства, причини та умови насильства, загальні засади запобігання та протидії насильству, загальна характеристика насильницької злочинності. Особлива частина вивчає поняття, ознаки, показники, характеристику, запобігання та протидію окремим видам насильства: фізичне, психічне, сексуальне, домашнє, шкільне, релігійне, економічне, пенітенціарне насильство тощо.

Виходячи із завдань кримінальної віолентології випливають основні її функції. Зокрема:

1. Пізнавальна, що полягає у виявленні фактів соціальної дійсності, що пов'язані із насильством, відображує його властивості, здійснює їх науковий опис.

2. Пояснювальна, що розкриває на основі отриманих емпіричних даних і теоретичних положень сутність досліджуваних об'єктів, зокрема виявляючи закономірності розвитку насильства, його причин, формування особи, що вчиняє насильницький злочин.

3. Прогностична, що вивчає тенденції, перспективи зміни процесів та явищ, що впливають на насильство, аналізує їх, прогнозує їх майбутній стан і розвиток.

4. Регулятивна, що має завданням опис, пояснення, планування заходів із запобігання та протидії насильству.

Виходячи з вищевикладеного, можна говорити про зародження та розвиток нової науки – кримінальної віолентології, що має основним завданням вивчення насильства, різних її проявів, в тому числі нові види (булінг, кібербулінг, мобінг, економічне насильство та інші), розробити та впровадити ефективні заходи із запобігання та протидії насильству. Відповідно, кримінальна віолентологія – це наука про насильство, його ознаки та види, насильницьку поведінку, насильницьку агресивну злочинність, їх закономірності, детермінанти, заходи запобігання та протидії насильству.

1. Гумін О.М. *Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне*

- право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ. 2011. 628 с.*
2. *Козич І.В. Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів. ЛьвДУВС. 2012. 214 с.*
 3. *Морозова Т.Р. Причини, динаміка та способи реалізації агресії у засуджених: автореф. дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.06. НАВС України. К., 2001. С.8.*
 4. *Петечел О.Ю. Теоретичний аналіз проблеми агресії. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2017. Вип. 44. С. 88-102.*
 5. *Петечел О.Ю. Кримінальна відповідальність за статеві злочини в умовах війни. Право і суспільство. №6. 2022. С.161-165.*

Петечел О.Ю. Кримінальна віолентологія як наука: перспективи розвитку.

Стаття присвячена дослідженню особливо актуальної проблеми – насильства. Сьогодні в умовах агресій РФ проти України насильство у різних його проявах стає дедалі поширенішим і набуває небезпечних проявів. Автор аналізує поняття насильства та обґрунтовує необхідність виникнення та розвитку нової науки - кримінальної віолентології. Кримінальна віолентологія – це наука про насильство, його ознаки та види, насильницьку поведінку, насильницьку агресивну злочинність, їх закономірності, детермінанти, заходи запобігання та протидії насильству. Автором аналізується об'єкт та предмет науки, виділяються завдання. В статті описуються система кримінальної віолентології та її функції. За результатами дослідження автором робиться висновок про самостійність кримінальної віолентології як науки та необхідність її активного розвитку з метою з метою ефективного запобігання та протидії насильству.

Ключові слова: насильство, віолентологія, кримінальна віолентологія.

Petechel O.Yu. Criminal violence science as a science: prospects for development.

The article is devoted to the study of a particularly relevant problem - violence. Today, under the conditions of Russian aggression against Ukraine, violence in its various forms is becoming more and more common and takes on dangerous manifestations. The author analyzes the concept of violence and substantiates the need for the emergence and development of a new science – criminal violenceology. Criminal violence is the science of violence, its signs and types, violent behavior, violent aggressive crime, their patterns, determinants, measures to prevent and counter violence. The author examines the object and subject of science, identifies tasks. The tasks include minimizing the impact of criminal violence itself, formulating the concept of violence, identifying and analyzing signs of violence, obtaining objective

data on the level, dynamics and structure of violence, developing and studying a comprehensive system of types of violence, researching and studying new types of violence, analyzing internal and external determinants of violence, to research and develop effective measures to prevent and counter both violence in general and in its individual types, to develop legislative changes to ensure effective prevention and countermeasures against violence. The article describes the system of criminal violenceology and its functions. The classic division into two parts can be applied to the system of criminal violenceology: general and special. The author refers to the functions of criminal violenceology as cognitive, prognostic, regulatory, and explanatory. Based on the results of the research, the author concludes about the independence of criminal violence science as a science and the need for its active development in order to effectively prevent and counter violence. Accordingly, criminal violence is the science of violence, its signs and types, violent behavior, violent aggressive crime, their regularities, determinants, measures to prevent and counter violence.

Keywords: violence, violenceology, criminal violenceology.